

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

В умовах реструктуризації і зміни форм власності використання ринкових механізмів екологічного управління є особливо актуальним, оскільки діючі в Україні моделі організації та управління природокористуванням та охороною природного середовища не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей в масштабах країни, і, відповідно, характеризується постійним підвищенням ступеня конфліктності взаємодії суспільства з навколишнім середовищем. Ця конфліктність перешкоджає подальшому розвитку науково-виробничого потенціалу суспільства і створює загрозу для життєдіяльності [1]. У зв'язку з цим назріла необхідність у розробці та впровадженні нових систем екологічного управління.

Як показує досвід передових країн світу, однією з таких систем в умовах ринкових трансформацій визнано систему екологічного менеджменту. Світова практика демонструє, що застосування підходів систем екологічного менеджменту дозволяє поєднувати досягнення цілей основної виробничої та природоохоронної діяльності, забезпечуючи тим самим економічну ефективність та запобігання впливу на навколишнє природне середовище. Саме в цьому полягає сутність екологічного менеджменту.

Взаємозв'язки між удосконаленням управління природокористуванням і економічним розвитком були головними питаннями на Конференції ООН з довкілля і розвитку, яка відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Основні її документи – "Декларація Ріо-де-Жанейро" та "Порядок денний на XXI століття" (Агенда-21). Саме в останньому вперше прозвучав термін "екологічний менеджмент", причому підкреслювалось, що екологічний менеджмент варто віднести до ключової домінанти сталого розвитку. Відповідно до цього виникло і поняття системи екологічного менеджменту як результат постійного зростання потреби у більш системному управлінському підході у питаннях охорони навколишнього

середовища.

Сама хронологія розвитку поняття екологічного менеджменту має чіткий зв'язок з розробкою стандартів і міжнародних рекомендацій. Починаючи з 1992 р., коли Британський інститут стандартизації опублікував перший стандарт систем екологічного менеджменту BS 7750, було підготовлено низку різноманітних міжнародних документів у цій сфері, найважливішими серед яких є серія ISO 14000 – набір міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту. На території України, яка з 1993 року є повноправним членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), ці стандарти були впроваджені у 1997 році. Таким чином Україна офіційно приєдналася до міжнародного співтовариства у галузі впровадження та розвитку екологічного менеджменту [2].

Система екоменеджмента в Україні визначається, формується і регламентується Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», що прийнятий ще в 1991 році. Відповідно до цього Закону, метою державного керування в області охорони навколишньої природного середовища є реалізація законодавства, контроль дотримання вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення погодженості між державними природоохоронними органами і громадськістю в області охорони навколишнього природного середовища.

В Україні, на жаль, не розроблено єдиної комплексної системи законодавства про екологічний менеджмент. Положення щодо екологічного менеджменту містяться в численних нормативно-правових актах, зокрема природоохоронних нормативно-правових актах – Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”, ЗУ “Про екологічну експертизу”, в природоресурсових нормативно-правових актах, наприклад у Земельному Кодексі, Водному Кодексі, Лісовому Кодексі України, нормативних актах інших галузей законодавства (Закон “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про транспорт”, “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” тощо).

Урядом покладені обов'язки з охорони окремих частин біосфери на міністерства і державні комітети.

Міністерство освіти і науки, Національна Академія Наук керують питаннями впровадження у виробництво передової техніки і технологій в галузі природокористування, збереження і відтворення, а також захисту природних ресурсів.

Міністерство екології та природних ресурсів користується правом підвідомчого управління і контролю за діяльністю міністерств і відомств, підприємств і організацій в сфері охорони навколишнього середовища.

Міністерство геології й охорони надр відповідає за охорону мінерально-сировинних ресурсів, регулює використання й охорону підземних вод.

Комітет охорони здоров'я здійснює відомчий контроль за станом природного середовища з огляду охорони здоров'я громадян.

Міністерство сільського господарства здійснює відомчий контроль за дотриманням Земельного Кодексу, використанням хімічних засобів захисту рослин і мінеральних добрив.

Міністерство внутрішніх справ веде нагляд за дотриманням правил охорони атмосферного повітря і водних джерел транспортним засобами і землерийною технікою.

Комітет з водного господарства контролює дотримання вимог Водного Кодексу, відповідає за стан охорони водних ресурсів від забруднення, засмічення і виснаження.

Комітет з гідрометеорології забезпечує охорону атмосферного повітря від забруднення, проводить фізичне спостереження за станом повітря, водойм і поверхні ґрунту.

Вищий нагляд за точністю й однакоvim, а також неухильним дотриманням природоохоронного законодавства всіма міністерствами, відомствами, підприємствами й організаціями, контролюючими органами, посадовими особами і громадинами покладений на Генерального прокурора України і підлеглих йому територіальних і природоохоронних прокурорів.

Закон про навколишнє природне середовище встановлює дисциплінарну, матеріальну, адміністративну її кримінальну відповідальність за порушення природоохоронного законодавства, заподіяння шкоди навколишньому середовищу

або створення реальної загрози від його заподіяння. Залучення до відповідальності не звільняє винних від відшкодування заподіяної шкоди навколишньому середовищу [3].

Згідно з міжнародним стандартом ISO 14001, система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, що включає в себе організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації і вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань.

У більш широкому розумінні екологічний менеджмент повинний сприяти розробці основ концепції стійкого еколого-економічного розвитку. Такий розвиток припускає відмову від сформованої на практиці концепції екстенсивного економічного зростання, що лежала в основі розвитку системи світового господарства і природних ресурсів, яка базувалася на уявленні про невичерпність і необмеженість можливостей природного середовища до самовідновлення [3].

На відміну від управління, екологічний менеджмент – це ринково орієнтований механізм, а не інструмент державного управління. Метою екологічного менеджменту є пошук забезпечення найбільш конкурентоздатних рішень у сфері керування природоохоронною діяльністю. Предметом екологічного менеджменту виступають природоохоронні та ресурсозберігаючі напрями діяльності підприємства, а також виготовлення продукції чи послуг. При цьому, метою екологічного менеджменту є мінімізація негативних впливів діяльності на навколишнє природне середовище [4].

Стратегічним завданням екологічного менеджменту є стабілізація екологічної ситуації у всіх регіонах; екологічне оздоровлення і відтворення порушення екосистем; забезпечення екологічної безпеки всіх сфер життєдіяльності; екологоріноважене функціонування економіки, екологічної і соціальної сфер; збереження і розширення біологічного та ландшафтного різноманіття; запровадження на законодавчому та нормативному рівнях системно-екологічного підходу до комплексного вирішення потреб держави; забезпечення чіткої відповідальності за порушення природоохоронного

законодавства та стимулювання енергоощадливого й екологічного господарювання тощо.

Досягнення мети і завдань в екологічному менеджменті здійснюється шляхом формування й реалізації запланованих заходів відповідно до Концепції сталого розвитку, екологічної політики, національної екологічної стратегії. Основними пріоритетами національної екологічної стратегії є екологізація всіх сфер життєдіяльності населення в контексті національної безпеки через удосконалення законодавчо-нормативної бази, гармонізацію екологічного законодавства і стандартів з огляду на світові тенденції глобалізації, кооперації та конкуренції; формування екологічно збалансованої системи природокористування; стабілізація та поліпшення екологічної ситуації фактично у всіх регіонах держави тощо [5].

Законодавство України передбачає такі форми екологічного менеджменту:

- система екологічного менеджменту, яка забезпечує екологічну безпеку підприємства, згідно із ДСТУ 3273-95 “Безпека промислових підприємств. Загальні положення та вимоги”;

- система екологічного менеджменту згідно із міжнародним стандартом ДСТУ / ISO - 14001-97 “Система управління навколишнім середовищем. Склад і опис елементів, і наставлення щодо їх застосування”;

- система екологічного менеджменту, яка залучена у систему управління якістю відповідно до міжнародних стандартів ДСТ / ISO 9001 - 2001;

- система екологічного менеджменту згідно із міжнародним стандартом ДСТУ / ISO - 14004-97 “Система управління навколишнім середовищем. Загальні настанови принципів управління, систем та засобів забезпечення”. Ці документи, з одного боку, дозволяють Україні приєднатися до тих заходів, які проводяться європейськими державами членами ЄС у справі охорони навколишнього середовища. З іншого – існують проблеми поєднання вимог міжнародних стандартів і вітчизняного законодавства.

Основні принципи системи екологічного менеджменту:

- **зобов’язання і політика** - організація повинна

визначити свою екологічну політику і забезпечити виконання зобов'язань по відношенню до функціонування EMS;

- **планування** - організація повинна розробити план (програму) досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики;

- **реалізація** - для ефективної реалізації екологічної програми організація повинна визначити і вишукати можливості і механізми, необхідні для досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики;

- **оцінка і вимір** - організація повинна забезпечити необхідну оцінку, моніторинг і вимір екологічних показників своєї діяльності. У цьому сенсі систему екологічного менеджменту варто розглядати як організуючу структуру, що повинна знаходитися під постійним спостереженням;

- перевірка і поліпшення – організація повинна перевіряти і постійно поліпшувати свою систему екологічного менеджменту [3].

Система державного екологічного менеджменту покликана виконувати функції:

- законодавчого регулювання основних напрямів екологічної політики, формування й розвитку законодавчої бази для регулювання відносин у галузі;

- планування використання і стабілізації якості довкілля;

- реалізації державної екологічної політики на всіх рівнях у контексті екологорівноваженого розвитку;

- контролювання дотримання вимог законодавства щодо охорони довкілля;

- обліку, розподілу та розпорядження природними ресурсами;

- нормування впливу антропогенної діяльності на об'єкти довкілля;

- моніторингу й аналізу інформації про стан навколишнього середовища;

- стандартизації методик, правил, вимог, нормативів у галузі використання та охорони довкілля;

- сертифікації продукції, послуг, об'єктів довкілля у контексті світових процесів глобалізації, стандартизації і підтвердження відповідності;

-
- екологічної освіти, тобто виховання і забезпечення суспільства фахівцями для вирішення екологічних проблем;
 - інформування населення, органів влади, бізнесу, підприємств про стан довкілля тощо [5].

Таким чином, резюмуючи, можна сказати, що на практиці під екологічним менеджментом розуміється сукупність адміністративно-командних і ринкових важелів і стимулів, що забезпечують усвідомлену зацікавленість ресурсокористувачів у виборі найбільш ефективних управлінських рішень в сфері природокористування, у тому числі як макро-, так і на макрорівні.

Для умов України необхідна відповідна коректура цього поняття, з огляду на те, що без трансформації загальної системи управління природоохоронною діяльністю в цілому, тобто в масштабах країни, неможливо говорити про реформування системи управління на локальному рівні. Це визначено мотивацією і спонукальними стимулами реалізації СЕМ (системи екологічного менеджменту). Йдеться про підготовку відповідного базового підґрунтя (законодавчого, нормативного, економічного), яке б забезпечувало розвиток екологічного менеджменту в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чала Ю.В. Формування системи екологічного менеджменту на підприємствах. Ю.В. Чала - Запоріжжя, 2006. – 192с.
2. Потай О. А. Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту промислових підприємств // Науковий вісник НЛГУ. – 2009. - Вип. 19.9. - С. 212 - 216.
3. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. - Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
4. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту // Вісник національного університету "Львівська політехніка". – 2009. – № 647 (76). – С. 440–444
5. Кожушко, Л.Ф. Екологічний менеджмент: підручник / Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук. К.: ВЦ «Академія», 2007. 432с.